

Одержано редакцією 26.02.2014
 Прийнято до публікації 15.05.2014

Анотація. *Синявская Л. И. Развитие металлургической промышленности Востока и Юга Украины в 1914–1916 гг. В статье определены особенности развития металлургической промышленности Востока и Юга Украины во время Первой мировой войны. Проанализировано влияние революционных преобразований на организацию работы промышленных предприятий области. Определена связь между темпами работы металлургической промышленности и деятельностью предприятий по изготовлению оружия и военного снаряжения.*

Ключевые слова: *Первая мировая война, государственное регулирование экономики, военная промышленность, металлургическая промышленность, финансы, кредит*

Summary. *Syniavska L. I. The development of the metallurgy industry in Eastern and Southern Ukraine in 1914–1916. The article outlines the features of the metallurgy industry in Eastern and Southern Ukraine during The World War I. The influence of revolutionary changes in the organization of the industrial sector is analyzed. Traced the connection between the growth of metallurgical industry and the activities of enterprises in manufacturing of weapons and military equipment. Characterized the main factors that significantly influenced on the development of the steel industry during the World War I. Noted a sharp increase in demand for steel products, the relatively low level of development of the transport infrastructure of the Russian Empire, worsening staffing industry because of large-scale mobilization and migration of the highly skilled professionals, undeveloped system of state administration of industry in a protracted global military conflict along with the idea of his progress that did not correspond to the realities of time and the dependence on the supply of certain raw materials and equipment from outside the country. Increasing the level of nationalization during the war did not provide the industry from a reduction in output, but led to the destruction of industrial relations and the strengthening of problems in staffing.*

Key words: *The First World War, government regulation of the economy, military industry, metallurgy industry, finance, credit*

УДК 94(477.46)«19»:061.2

Н. В. Полтавець

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «СЕЛЯНСЬКИЙ БУДИНОК» У ЧЕРКАСЬКІЙ (ШЕВЧЕНКІВСЬКІЙ) ОКРУЗІ УСРР (1920-ті рр.)

У статті розкрито процес створення Всеукраїнської громадської організації «Селянський будинок». Встановлено особливості його діяльності та характер взаємовідносин із партією більшовиків на території Черкаської (Шевченківської) округи УСРР у 1920-х рр.

Ключові слова: *УСРР, НЕП, Черкаська округа, сільбуд*

Постановка проблеми. Сьогодні, коли українське суспільство перебуває на стадії інституалізації та структуризації громадянського суспільства в умовах демократизації та ринкової трансформації економіки, особливого значення набуває проблема його культурно-громадського розвитку. Громадські об'єднання здатні виступити важливим фактором виховання громадян та забезпечити їх культурне зростання. Саме через останнє формується необхідний соціокультурний ресурс активної державотворчої діяльності широких верств населення, реалізуються й захищаються політичні та економічні інтереси народу. Важливою складовою практичного втілення національного і культурного поступу України є врахування досвіду роботи громадських організацій, зокрема, в період національно-культурного відродження 1920-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед осередків культурно-освітньої роботи на селі в період 1920-х рр. помітну роль відіграло товариство «Селянський будинок». Проблеми його діяльності в певних аспектах привертало до себе увагу дослідників. Висвітленню напрямків культурного будівництва доби непу, в яких реалізовувався зміст більшовицької політики в галузі культури, приділяли увагу автори радянських часів, зокрема О.Б. Слущкий, О.М. Михайлов, Г.М. Шевчук [1–3]. Велика увага в працях цих дослідників сконцентрована на особі В.І. Леніна та його ролі в розвитку культури. Однак, незважаючи на заідеологізованість змісту, вони, певною мірою, розкривають питання ролі громадських організацій у формуванні комуністичної свідомості. Сучасна українська історіографія по-

новому підходить до вирішення проблеми громадської діяльності 1920-х рр. Так, Н.І. Земзюліна, Ф.І. Кокошко, Н.Г. Кукса, В.К. Молоткіна, С.М. Свистович та інші [4–8] намагаються без ідеологічних упереджень показати структуру та характер роботи громадських організацій, що діяли на території Української СРР протягом 1920-х рр. Водночас, в історіографії бракує широкого кола наукових праць спеціально присвячених докладній картині функціонування громадського об'єднання «Селянський будинок». Останнє зумовлює необхідність поданого дослідження його роботи. Підготовлений нами матеріал не претендує на повне вирішення порушеної проблеми.

Мета. Метапредставленої статті – встановити специфіку діяльності Всеукраїнського товариства «Селянський будинок» на регіональному рівні, а саме в Черкаській, згодом – Шевченківській, окрузі УСРР.

Виклад основного матеріалу. Прийшовши до влади, більшовицькі лідери проголосили курс на побудову комуністичного суспільства, принципово відмінного від відомих людству соціальних систем. Великою проблемою для компартії було селянство, яке опиралося суспільним перетворенням. Саме тому радянська система мала виробити такі ідеологічні методи і форми впливу, які б дозволили завоювати прихильність найчисельнішої соціальної верстви. Отже, постала проблема розгортання культурно-освітньої та політико-виховної роботи серед сільського населення.

На початку 1920-х рр. розпочався процес створення відповідних інституцій для подолання ідеологічного розриву між владою і селянством. Такими в культурному житті села стали осередки громадського об'єднання «Селянський будинок». Сільбуду, як їх назвали, організовувались, у першу чергу, в тих селах, де були наявні партійні чи комсомольські осередки, а також комітети незаможних селян. Згодом вони стали головною базою політичної та культурної роботи на селі. В решті сіл відкривалися хати-читальні, які були підрозділами сільбудів. Розміщувались вони у колишніх поміщицьких чи «попівських» будинках, або займали 1–3 кімнати в школі чи будинку сільради [9, 45].

Після перших ініціативних спроб організації сільбудів був розроблений і 29 березня 1922 р. опублікований статут організації «Селянський будинок», згідно з яким організація створювалася як добровільне товариство [3, 81]. Членами сільбуду могли бути державні чи громадські організації й установи, а також всі особи, які були не позбавлені виборчих прав. Представники КНС, комсомолу, профспілок, входили до товариства на підставі обов'язкового членства своїх організацій [9, 56]. Не випадково у 1925 р. журнал «Молодий більшовик» зазначав: «Робота в сільбуді та хаті-читальні є одна з найважливіших робіт комсомолу на селі» [10, 18].

Згідно свого статуту товариство мало на меті об'єднати незаможне селянство і сільський пролетаріат міста, піднести загальний рівень грамотності населення, популяризувати колективні форми господарювання та задовольнити культурно-освітні потреби села [11, 172].

Діяльність «Селянського будинку» здійснювалася за рядом напрямків: економічним, політико-освітнім, адміністративно-господарським. Губернські і окружні сільбуду мали розгалужену структуру апаратів управління, штатних працівників, для виконання статутних зобов'язань мали право на рухоме і нерухоме майно [9, 56]. До їх компетенції належало право створювати бібліотеки, музеї, оркестри, дитячі притулки, вечірні школи, різноманітні курси, спортивні гуртки, виставки, влаштовувати мітинги, лекції, а також займались видавничою діяльністю [10, 174]. Починаючи із 1923 р., сільбуду активно розгорнули свою роботу і стали, фактично, єдиним місцем і формою «культурної роботи» на селі.

У межах Черкаської (Шевченківської) округи найбільш активно себе проявляли Драбівське товариство «Селянський будинок» імені Фрідріха Енгельса, Березняцький, Стеблівський та Квітчанський сільбуд імені Т.Г. Шевченка. Одним із напрямків їхньої діяльності була агітаційно-масова робота, у якій чільне місце посідала антирелігійна кампанія. Для її проведення здійснювалася планова підготовка агітаторів на спеціальних курсах, що здійснювалася Шевченківським окружним комітетом партії. У кожному сільбуді створювалися природничо-наукові гуртки з антирелігійним нахилом. У хатах-читальнях села Стеблів Корсунь-Шевченківського району їх організували спеціально з нагоди наближення пасхальних свят. Керівники гуртків читали лекції, проводили бесіди, вечори запитань–відповідей на тему «світознавства». Гуртківцям активно пропагували марксистську теорію. Для забезпечення роботи гуртків виписувалась спеціальна атеїстична література, зокрема журнал «Безбожник» та «Крокодил» [12, 84].

У середині 1920-х рр. набувало поширення відзначення «радянських» свят. У сільбудах й хатах-читальнях Кам'янського району протягом 1925–1926 рр. проводились свято 1-го Травня, 8-ме Березня, Міжнародний день кооперації, Юнацький день. У ці дні активи організацій влаштували виставки, концерти, вечори художньої самодіяльності, читали доповіді і лекції [12, 24]. Стеблівськимрасільбудом Корсунь-Шевченківського району протягом вересня 1924 р. були проведені кампанії: «Міжнародний юнацький день» та «День врожаю» [13, 84]. 7 листопада 1924 р. сільбудами Корсунь-Шевченківського району було проведено свято «День Жовтневої революції». Проблемаю у подібних справах була відсутність досвідчених керівників політосвітніх гуртків. Цим пояснюється порівняно невелика їх кількість. Так, при Чигиринському райсільбуді на 1926 р. існувало лише два таких гуртки [14, 24].

Водночас під наглядом райвиконкомів була розгорнута широка кампанія зі створення політгуртків. До них в обов'язковому порядку мали входити партійці, члени КНС, комсомольці. Поширеною формою їхньої діяльності було колективне читання, а також вечори запитань–відповідей, на яких партійні працівники роз'яснювали питання політики радянської влади. Проте основними методами політичного виховання були мітинги та випуск плакатів. Плакати були своєрідними відгуками на події, що відбувалися, а також виступали засобом поширення ідеї та гасел серед населення. Така форма політичної пропаганди була доступна широким масам, зрозуміла та легко запам'ятовувалася. Головною її метою було виховання населення у дусі комуністичної ідеології. Владними органами були створені комісії, які мали слідкувати та перевіряти діяльність сільбудівських гуртків на предмет якості їхньої політичної роботи [11, 194].

У культурно-масовій роботі популярним було проведення «показових судів», які були покликані формувати відповідне ставлення до соціальної дійсності. Через використання живої драматичної форми здійснювалося моделювання «суду» зі звинуваченим та захисником. Проводилися такі заходи членами політичних гуртків. Нерідко до розробки та участі в дійстві долучалися активи літературних і драматичних гуртків [6, 123]. Для «судів» обиралася тема, яка б була цікавою та актуальною для селянської публіки. Наприклад, у Драбівському товаристві «Селянський будинок» імені Фрідріха Енгельса особливо популярними були антиалкогольні кампанії. Його члени проводили агітаційні суди проти алкоголізму тасамогоноваріння, а також науково-популярні лекції на тему: «Алкоголь та його наслідки». Часто на таких «судах» розглядалися й питання неписьменності серед населення [15, 17].

Широко велась робота із пропаганди сільськогосподарських знань. При цьому активно використовувалися спеціальні газети та журнали: «Радянський селянин», «Селянська правда», «Більшовик», «Радянське село» та ін. Керівники сільбудів читали лекції, доповіді, іноді до роботи запрошували агрономів, які проводили бесіди з проблем сільського господарства. У сільбудах та хатах-читальнях Смілянського району протягом 1925–1926 рр. районним агрономом щомісяця в середньому проводилося 28 лекцій [12, 315]. Підвищенням сільськогосподарських знань займалися й члени Драбівського товариства. Вони читали «Радянський селянин» та «Селянську правду», проводили лекції, вечори запитань та відповідей. Для цього залучали персонал Драбівського агропункту та Драбівської селекційної станції, а також ветеринарів. З липня по вересень 1924 р. у кожному із сільбудів Драбівського району було проведено 6 заходів такого спрямування [15, 19].

При товариствах діяли інформаційні відділи – бюро довідок. Ці відділи надавали допомогу селянам в оформленні різного роду заяв до державних установ, пояснювали зміст законів, видавали довідки про сплату сільськогосподарського податку. Також бажаючі могли отримати консультацію з проблем сільського господарства чи будь-яких інших питань, які їх хвилювали. Через відсутність належного кадрового забезпечення та юридичної літератури бюро довідок діяли не в усіх організаціях. Наприклад, у Смілянському районі такий підрозділ працював лише в селі Сунківцях [12, 315].

Великої популярності набули драматичні, музичні та співочі гуртки сільбудів. У Чигиринському районі в 1926 р. існувало 11 драматичних, 4 співочих та 1 музичний гурток. Щоправда, постановка вистав у сільбудах здійснювалася з відома політінспектора, який попередньо затверджував репертуар. У селі Мошни Черкаської округи активістами місцевого товариства був утворений гурток духового оркестру. Для закупки інструментів його члени провели два мистецькі вечори, в результаті яких їм вдалося зібрати 100 крб. [13, 24, 99] Також за сприяння членів сільбуду місцевим театральним гуртком у 1926 р. була поставлена п'єса «Перші Хоробрі»

[16, 43]. Великою популярністю користувався й театральний гурток в селі Драбові, який був створений на початку 1924 р. Його членами та активістами проводилися вистави: «Зневажені та пригноблені», «Погибель», «Жовтневі хвилі» та ін. [15, 24]

При товариствах активно розвивалася бібліотечна справа. Бібліотеки сільбудів були наповнені книгами, журналами, газетами сільськогосподарського напрямку та літературою правлячої партії. Аби не допустити в обіг ідеологічно шкідливої літератури надходження контролювалися владними органами. Бібліотечна справа підтримувалась державним фінансуванням. Так, Жаботинський сільбуд Кам'янського району та Вербівський Городищенського району в 1926 р. за рахунок районного бюджету отримали 300 книжок [13, 25]. Досить високим був попит на літературу в осередках товариств Смілянського району. Постійних читачів, які брали книги в бібліотеках сільбудів й хат-читалень, нараховувалось близько 1850 осіб. Загалом працювало близько 19 книгозбірень. Селяни більше цікавились літературою сільськогосподарського напрямку. Популярними були й газети «Радянське село», «Правда», «Радянська думка» та «Комунізм» [14, 19].

Велика увага сільбудами приділялася ліквідації неписьменності. З цією метою вони утворювали пункти лікнепу і проводили серед населення агітацію щодо вступу в них. У 1924 р. у селі Драбові діяла школа по ліквідації неписьменності, у якій навчалося 39 учнів [9, 28]. У Чигиринському районі на 1926 р. діяло 19 лікпунктів для дорослих віком від 16 до 39 років та 8 шкіл для підлітків [19, 24]. Забезпеченням учнів необхідним приладдям займалися члени місцевих сільбудів [9, 29]. Неграмотного населення було багато, а «ліквідаторів» не завжди вистачало. Недостатньою була й матеріальна база лікнепів. У цьому полягала найбільша проблема роботи пунктів ліквідації неписьменності. Робота лікнепів мала сезонний характер, охоплюючи період від завершення і до початку весняно-польових робіт [12, 315]. Традиційний уклад життя селян, таким чином, диктував режим ліквідації його неписьменності.

Розвиток кіномистецтва в Українській СРР не оминув і територію Черкаської (Шевченківської) округи. Кожне товариство «Селянського будинку» намагалося придбати кіноустановку. Відомо, що з середини 1920-х рр. за їх сприяння кіно з'явилося в селах Березняках та Драбові. У 1926р. встановили кіноапаратуру Жаботинський, Райгородський, Михайлівський та Вербівський сільбуду Чигиринського району. Кіносеанси по селах, як правило, відбувалися досить часто – раз на тиждень [12, 25]. Наприкінці 1920-х рр. ініціативи населення щодо кінофікації зростали. У ряді наближених до Черкас сіл громадськими організаціями збиралися кошти на придбання кіноустановок. Це мало позитивний результат. Якщо до цього в 1927р. була лише одна кіноустановка при Червонослобідському сільбуді, то згодом вони з'явилися в селах Леськи та Руська Поляна [12, 249]. Власний кінопроектор мало й Драбівське товариство «Селянський будинок» імені Фрідріха Енгельса, яке придбало його за сприяння і безпосередній допомозі Драбівського союзу сільськогосподарської кооперації «Сніп» [15, 124]. Проте фінансові витрати на забезпечення кінопрокату не повністю виправдовували себе. Кіноплівки були малодоступними, ціни на квитки низькі, а технічно-транспортне обслуговування дороге коштувало сільбудам.

Фінансові засоби товариств, в основному, ґрунтувались на членських внесках, а також доходів від майна та громадських субсидій, пожертв, відмов від заповітів на користь осередку та іншими способами [17, 24]. Наприклад, Березняцький сільбуд Смілянського району займався господарською діяльністю. Товариство мало 2 дес. землі, на якій вирощували буряк та озимину. В період збору урожаю головою осередку призначався керівник сільськогосподарських робіт. Ще одним із джерел доходів була оренда млина. Для покращення його стану члени сільбуду брали кредит. Одним із доходів осередку була орендна плата за користування театром. Із постійних акторських труп брали суму в 15% від виручки, а з проїжджих 5% [18, 5].

Висновки. Отже, діяльність сітки Всеукраїнського товариства «Селянський будинок» на території Черкаської (Шевченківської) округи була націлена на підвищення культурно-освітнього рівня та політичне виховання населення. Домінуючою формою діяльності була гурткова робота. Осередки сільбудів займалися ліквідацією неписьменності, підтримували розвиток художньої самодіяльності. Значну увагу приділяли бібліотечній справі, утримували читальні, також проводили кінофікацію краю.

Однак основний напрямок роботи осередків «Селянського будинку» полягав у необхідності популяризації більшовицької влади на селі. Характер взаємовідносин громадських

організацій з правлячою партією був зумовлений намаганням останньої контролювати суспільне життя. Саме тому головною роботою сільбудів була політико-освітня та агітаційно-масова, спрямована на ознайомлення з політикою більшовиків, атеїстичне виховання та формування у сільського населення комуністичної свідомості.

Товариство «Селянський будинок» є проявом формування громадянського суспільства. Аналіз його діяльності дозволяє визначити місце громадських об'єднань в системі радянської держави, які сприяли як тоді вважалося, розвитку «радянської суспільності». Водночас його робота вказує на ті небезпеки, які приносить піклування влади про громадські справи, що цілком корисно врахувати у побудові та розвитку сучасного демократичного суспільства. - Вважаємо, що порушена в статті тема має перспективи для подальших досліджень, які полягають у з'ясуванні особливостей діяльності Всеукраїнського товариства «Селянський будинок», як в окремих регіонах, так і в УСРР у цілому.

Список використаної літератури

1. Слущкий О.Б. Радянське і культурно-освітнє будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.) / О. Б. Слущкий. – К., 1957. – 210 с.
2. Михайлов О. М. Культурний розвиток українського села в роки соціалістичного будівництва (1929–1941 рр.) / О.М. Михайлов. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – 159 с.
3. Шевчук Г. М. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках / Г. М. Шевчук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – 435 с.
4. Земзюліна Н. І. Діяльність сільбуду з формування комуністичної свідомості українських селян (1921–1929 рр.) / Н. І. Земзюліна // Український селянин : зб. наук.праць. – Черкаси, 2006. – Вип. 10. – С. 145–148.
5. Кокошко Ф. І. Розвиток культурно-освітньої діяльності в українському селі в 20-ті роки (на матеріалах Півдня) / Ф. І. Кокошко. – Миколаїв : Приват-Поліграфія, 1998. – 89 с.
6. Кукса Н. Г. Нові форми культурно-масової роботи в українському селі у 20-ті роки ХХ століття / Н. Г. Кукса // Український селянин : зб. наук.праць. – Черкаси, 2004. – Вип. 8. – С. 121–124.
7. Молоткіна В. К. Культурно-освітня діяльність громадських організацій України в умовах НЕПу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.К. Молоткіна. – К., 2005 – 17 с.
8. Свистович С. М. Політичні та правові передумови формування та функціонування радянських громадських організацій в Україні / С. М. Свистович // Маловідомі імена, події, факти (зб. статей). – К., 2004. – Вип. 27. – С. 203–222.
9. Держархів Черкаської обл., ф. 1753, оп. 1, спр. 1, 126 арк.
10. Комсомолець у сільбуді // Молодий більшовик. – 1925. – № 10. – С. 18–19
11. Культурне будівництво в Українській РСР: [зб. документів у 2 т.]. – К. : Держполітвидав, 1960. – Т. 1: (1917 – черв. 1948 рр.). – 463 с.
12. Держархів Черкаської обл., ф. 81, оп. 1, спр. 178, 378 арк.
13. Держархів Черкаської обл., ф. 81, оп. 1, спр. 108, 96 арк.
14. Держархів Черкаської обл., ф. 81, оп. 1, спр. 412, 235 арк.
15. Держархів Черкаської обл., ф. 1753, оп. 1, спр. 3, 147 арк.
16. Селькор Бондаренко. Про п'єсу «Перші хоробрі» // Сільський театр. – 1925. – № 4. – С. 43.
17. Держархів Черкаської обл., ф. 1714, оп. 1, спр. 41, 396 арк.
18. Держархів Черкаської обл., ф. 231, оп. 1, спр. 1, 43 арк.
19. Держархів Черкаської обл., ф. 65, оп. 1, спр. 108, 96 арк.

Одержано редакцією 26.02.2014

Прийнято до публікації 15.05.2014

Аннотація. *Полтавец Н.В. Деятельность Всеукраинского общества «Крестьянский дом» на территории Черкасского (Шевченковского) округа УССР (1920-е годы).* В статье раскрыт процесс создания Всеукраинской общественной организации «Крестьянский дом». Установлены особенности его деятельности и характер взаимоотношений с партией большевиков на территории Черкасского (Шевченковского) округа УССР в 1920-х гг.

Ключевые слова: УССР, НЭП, Черкасский округ, сельбуд

Summary. *Poltavets N.V. The activity of the Ukrainian society «Peasant house» in Cherkasy (Shevchenko) district of the Ukrainian SRR (1920's).* The article reveals the process of creating the common Ukrainian public organization «Peasant house». The main objective of the study is to identify the specific activity of «Peasant house» in Cherkasy (Shevchenko) district of the USSR in the 1920's. The article analyses the peculiarities of the activity of the organization and the character of the relationship with the Party of Bolsheviks. «Peasant house» became the main base of political and cultural work in the village. The activity of this public organization was carried out

in different areas: economic, political, educational and administrative. The main tasks of the organization were to spread political-educational influence on people and extend the Bolshevik ideology. The process was directed on acquaintance with the policy of the Bolshevik Party. Analysis of its activity allows to determine the place of public associations in the system of the Soviet state. The topic raised in the article has prospects for further research.

Key words: *the USSR, the NEP, Cherkasy district, silbud (Peasanthouse)*

УДК 94(477.85)«1920»/«1930»

Н. І. Земзюліна

ВПЛИВ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ НА РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД У ЄВРОПІ (1920–1930 рр.)

У статті йдеться про розвиток кооперативного руху в першій третині ХХ ст., вказується на великий потенціал останнього у реальному підвищенні життєвого рівня найширших верств європейського соціуму. Кооперативні організації сприяли піднесенню, зміцненню та розвитку господарств європейських держав, забезпечуючи своїх членів довготерміновим і короткотерміновим кредитами. Вони були для своїх членів посередниками при збуті продукції та постачанні засобів виробництва, підвищували культурний рівень населення, впливаючи на становлення і розвиток громадської свідомості в Європі. Але, на жаль, вони не змогли протистояти репресивній машині тоталітарних урядів. Говорячи про міжвоєнний період кооперативного руху, можна відмітити про його циклічність, спади та підйоми, у 1920–1930-ті рр. фашистські і реакційні режими в Італії, Угорщині, Болгарії, Австрії і Німеччині проводили політику ліквідації кооперації та одержавлення її власності. Міжнародні організації в особі керівників МКА, не знайшли дієвих засобів економічно та політично протистояти агресії направленої на порушення прав своїх членів.

Ключові слова: *тоталітарний режим, кооперація, Європа, кооперативний рух*

Актуальність теми. До одного з характерних проявів самоорганізації людських мас належить кооперація. Слово латинського походження «cooperatio» ввійшло в мови багатьох народів Європи, у тому числі також у мову українську, з єдиним глибоким і гуманним змістом – «співпраця». Для співпраці ж, як відомо, потрібне об'єднання зусиль, засобів тих, хто хоче співпрацювати. Актуальність представленого дослідження зумовлена активним розвитком кооперації в сучасному економічному світовому просторі. Міжнародний Кооперативний Альянс охоплює нині 45 млн кооператорів, переважно голови родин, отже, можна вважати, що армія трудящих над мирним розвитком суспільства досягає 200 млн чоловік [1]. «Зустріч 450 делегатів із 28 країн, що відвідали Стокгольмський Конгрес, є чудовим виявом духовного та соціального єднання, що його творить кооперативна ідея, а зміст обміну думок та ухвалені резолюції свідчать за волю до переборення зла системи суперництва та за створення нового ладу світу й економічної волі...» [2].

Мета дослідження показати реакційність політики тоталітарних режимів до економічно незалежних форм організації громадян, а саме кооперації. Проаналізувати засоби міжнародного впливу на забезпечення економічних прав громадян.

Історіографія питання достатньо специфічна і небагата, часто містить ідеологічні викладки, що характеризуються певною заангажованістю. Автори робили спроби аналізу тенденцій, що характеризували кооперації окремих країн Європи та європейського кооперативного руху загалом. Серед них варто відзначити роботи Т. Кассау [3], Б. Махліна [4], А. Бадулеску [5], В. Коларова [6], Д. Недельчева [7], Е. Варьяша [8], І. Хромського [9], В. Іванюка [10], Г. Ф. Матвєєва [11] та ін. Втім, ці праці, на нашу думку, посідають проміжне місце між історіографією та джерельною базою дослідження. Вони створювалися активними учасниками кооперативного руху, що виходили у свої оцінках та підборі матеріалу із суб'єктивних позицій, згідно з чим вибудовувались і їх оцінки тих чи інших явищ у кооперативному житті, динаміці розвитку (занепаду) кооперації в окремих країнах.

Виклад основного матеріалу. Успіхи кооперативного руху вказували на великий потенціал останнього у реальному підвищенні життєвого рівня найширших верств європейського соціуму. За цих умов, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Франції набули поширення ідеї кооперативізму, суть якого зводилась до тези: «Ні капіталізм, ні соціалізм, а кооперація» [12, 17]. Основні положення цієї теорії сформульовані відомим французьким економістом